

ПРИСУТНІСТЬ ЗЛА У СВІТІ, АБО ЧИ ВИНЕН БОГ У ТОМУ, ЩО ЙДЕ ВІЙНА?

THE PRESENCE OF EVIL IN THE WORLD OR IS GOD TO BLAME FOR THE WAR?

Досить легко вірити в Бога, який допомагає нам, і, найголовніше, чує наші прохання. Тоді все йде своїм плином, і Бог гармонійно вписується в наше життя. А коли настають життєві труднощі, випробування, а особливо війна, тоді людина змушена зупинитись і переоцінити своє ставлення до віри. Саме в такі моменти, коли всі життєві орієнтири виходять з-під контролю, відбувається серйозне переосмислення питання Бога та його ролі у світі.

Це зумовлює актуальність дослідження основних принципів участі Бога в стражданнях та історії світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема промислу Божого та зла у світі завжди була предметом активного богословського обговорення та дискусій фахівців різних галузей богословських і філософських знань. Глибокий аналіз проблем зла та його аспектів здійснили: митр. Калліст (Уер), митр. Іван (Зізіулас), митр. Анто-

У статті розглянуто основні православні позиції, що стосуються питань виникнення зла у світі та його крайнього прояву – війни. Зіставляється питання Промислу Божого та мети страждань у різних формах. Подаються богословські аргументи для формування світогляду християнина щодо ставлення до участі Бога в історії людства.

Ключові слова: Бог, людина, війна, страждання, Промисел Божий, зло, свобода.

The article examines the main Orthodox positions concerning the emergence of evil in the world and its extreme manifestation – war. The issue of God's Providence and the purpose of suffering in various forms are compared. Theological arguments are presented for the formation of the worldview of a Christian regarding the attitude towards God's participation in the history of mankind. It is quite easy to believe in a God who helps us and, most

* Кандидат наук із богослів'я, викладач кафедри богослів'я Київської православної богословської академії.

** Candidate of Sciences in Theology, Teacher of the Department of Theology of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

ній (Сурожський), прот. О. Шеман, Х. Яннарас, О. Філоненко. Незважаючи на відмінність позицій і підходів, праці вказаних богословів дозволили з'ясувати еклезіально-євхаристійні засади промислу Божого. Позиція Православної Церкви щодо війни та миру висвітлена в документах Святого і Великого Собору Православної Церкви (2016 р.), а також у документі «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви» (2020 р.).

Мета статті – проаналізувати основний зміст вчення Православної Церкви про зло у світі та його крайній прояв – війну. А також виявити богословські аргументи для формування світогляду християнина щодо ставлення до участі Бога в історії людства.

Досягнення дослідницької мети актуалізує розв'язання таких завдань:

- розглянути основні православні позиції, що стосуються проблеми зла у світі та його крайнього прояву – війни;
- зіставити питання Промислу Божого та мети страждань у різних формах;
- виявити богословські аргументи для формування світогляду християнина щодо ставлення до участі Бога в історії людства.

Виклад основного матеріалу. Війна є найбільшим викликом для людей, бо має глобальні масштаби і стає нищівною силою буденного життя багатьох. Свт. Григо-

importantly, hears our requests. Then everything goes in its own way and God harmoniously fits into our life. And when life's difficulties, trials, and especially war come, a person is forced to stop and reevaluate his attitude to faith. It is at such moments, when all life orientations are out of control, that a serious rethinking of the question of God and his role in the world takes place.

This determines the relevance of the study of the main principles of God's participation in suffering and world history. The purpose of the article is to analyze the main content of the teaching of the Orthodox Church about the emergence of evil in the world and its extreme manifestation – war and also to reveal theological arguments for the formation of the worldview of a Christian regarding the attitude to God's participation in the history of mankind.

Achieving the research goal actualizes the solution of the following tasks:

- *consideration of the main Orthodox positions concerning the problem of evil in the world and its extreme manifestation – war;*
- *comparison of the issues of God's Providence and the purpose of suffering in various forms;*
- *identification of theological arguments for the formation of a Christian's worldview regarding the attitude to God's participation in the history of mankind.*

Conclusions. Since we are created by God, we must understand that everything that happens to us is not free from God's will. If we

рій Ниський писав: «Про яку б не заговорив насолоду в житті, щоб їй бути приємною, потрібен мир... Війна обмежує насолоду всіма благами. Якщо і під час миру терпимо по людству якесь лихо, то зло, розчинене благом, робиться легким для страждених. Та й коли війна, теж менш чутливі ми до подібних дрібних скорботних випадків; бо загальне лихо прикрощами своїми перевищує лиха приватні... Але якщо й для відчуття власних бід ціпеніє душа, вражена загальним лихом війни, то як їй мати відчуття приємного? Де зброя, списи, витончене залізо, труби, що звучать, кимвали, що гримлять, зімкнуті щити, зіткнення, сутички, битви, побоїща, втечі, переслідування, стогони, крики, земля зволожена кров'ю, мерці, що зневажаються, поранені, що залишаються без допомоги, і все, що на війні можна бачити і чути <...> невже і там знайде хто час схилити іноді помисел до спогаду про веселість? Якщо і прийде в душу спогад про що-небудь приємне, то чи не послужить це до збільшення горя?» [Григорий Нисский, свт.].

Розмірковуючи про війну, варто замислитись над її коренем у масштабах усієї історії людства. З часів гріхопадіння війна постійно триває на землі тією чи іншою мірою. Уже в давнину військові аналогії ми знаходимо у св. Ігнатія Богоносця, мч. Юстина Філософа і свщмч. Кипріяна Карфагенського. Наведені образи можна звести до чотирьох позицій: 1) усі християни – воїни Христа; 2) Ісус Христос – полково-

suffer something, then it has a purpose, and even if it seems evil, from God's point of view, it is not always so.

Suffering is not God's choice, but man's choice, and through this choice He tries to help us. The more a person understands that he is dead even when he exists, and nothing hurts, the more he longs for life, which is only in God. We fear any form of suffering because our focus is on ourselves and not on God. When a person begins to trust God, he understands that "Though our outer self is wasting away, our inner self is being renewed day by day. For this light momentary affliction is preparing for us an eternal weight of glory beyond all comparison, as we look not to the things that are seen but to the things that are unseen. For the things that are seen are transient, but the things that are unseen are eternal" (2 Cor. 4, 16–18).

God is love, but not sentimental. He seeks good for us, not a sweet death.

But, as we can see, the Lord comes to the very heart of the storm of suffering, he is with everyone who is in danger and most importantly – we cannot reproach Him, because Christ still bears wounds from human evil. God did not aloofly force man to seek Him through suffering, no, with the coming of Christ, he is full of suffering that man has created for himself. God's providence, no matter how incomprehensible it may seem, has one goal – to raise a real person in us, his children. And that is why everything that happens to a person in life has

дець; 3) Хрещення – це таїнство і присяга; 4) Церква – це військовий табір Бога» [Карашев А., 1914, с. 8]. Іван Ліствичник порівнює з воїнами ченців: «Ось розповів у цьому слові і сам образ воювання цих мужніх

the cause not of God himself and not of man himself, but of man and God in cooperation.

Key words: *God, man, war, suffering, Providence of God, evil, freedom.*

ратників: як вони тримають щит віри до Бога і свого наставника, відвертаючи ним всякий помисел невіри і завжди підносячи меч духовний, вбивають ним всяку власну волю, що наближається до них, і, будучи одягнені в залізну броню лагідності і терпіння, відображають нею всяку образу, зневагу і стріли; мають вони й шолом спасіння – молитовний покров свого наставника» [Іоанн Лествичник, прп.]. Ці слова повинні навести нас на думку, що т. зв. мирне життя далеко не завжди мирне, навіть тоді коли видимої війни немає. Якою страшною вона б не здавалась, та насправді є тільки зовнішнім виявом війни, яка попередньо відбулася у серці тих, хто її почав. Письменник Федір Достоевський у своєму романі «Брати Карамазови» писав: «Диявол з Богом бореться, а поле битви – серця людей» [Достоевський, 2007, с. 150]. Ось яка війна триває вже не одне тисячоліття.

Та все ж коли перед окремими людьми постає конкретний час і конкретна війна, біль, втрата, страждання, то їм доводиться вибирати три варіанти участі Бога в їхніх стражданнях. Перший – старий як світ: «Сказав безумний у серці своїм: “Бога нема”. Впали в розпусту, опоганилися в ділах своїх; не стало тих, хто б чинив добро. Господь поглянув з неба на синів людських, щоб побачити: чи є розумний, що шукає Бога? Всі заблудили, всі нікчемні стали: нема тих, хто б чинив добро, нема жодного. Невже не прийдуть до розуму всі, що роблять беззаконня, заідають людей моїх, мов їдять хліб, і Господа не призивають?» (Пс. 13: 1–4). Коли людина бачить багато горя, то може дійти висновку, що Бога немає, а отже, треба самому рятуватись будь-якою ціною. Власне, в такому випадку люди впадають в абсурдність і жорстокість у своєму існуванні.

Другий варіант: коли людина починає звинувачувати у всьому Бога. Як каже свт. Василій Великий: «Тому, як дійсно позбавлений розуму і сенсу, безумний той, хто говорить: нема Бога. Але близький до нього і зовсім не поступається йому в безумстві і той, хто говорить, що Бог – винний у злі. Я вважаю, що їхній гріх однаково тяжкий; тому що обидва однаковим чином заперечують благого Бога: один – кажучи, що Бога немає, а другий – стверджуючи, що Він не благий. Бо якщо Бог винний

у злі, то очевидно не є Добрим. А отже, в тому й іншому випадку заперечується Бог» [Василий Великий, свт.].

Третій варіант – це власне православний погляд. Спробуємо його проаналізувати. Отже, чому у світі є війни, смерть невинних дітей, хвороби, природні катаклізми та катастрофи. Насамперед треба змінити акцент із «чому?» на «для чого?» На питання «Чому у світі панує зло?» дати відповідь простіше. Досить чітко це пояснює прп. Максим Сповідник: «Зло не було, не є і не буде самодостатнім за своєю природою, бо воно не має [для себе] в суцях абсолютно ніякої сутності, природи, іпостасі, сили або діяльності; воно не є ні якість, ні кількість, ні ставлення, ні місце, ні час, ні положення, ні діяння, ні рух, ні володіння, ні страждання, так щоб за природою споглядалось в якомусь із суцях; воно зовсім не існує у всьому цьому за природним засвоєнням; воно не є ні початок, ні середина, ні кінець, але, – обіймаючи все [єдиним] визначенням, – зло є недолік діяльності притаманних єству сил у ставленні до [їх] цілі і рішуче не є що-небудь інше» [Максим Исповедник, прп.]. Тобто зло з'являється тільки тоді, коли людина свобідно його робить, неправильно користуючись своєю природою. Преподобний далі роз'яснює: «Або ще: зло є нерозумний рух природних сил, керованих помилковим судженням, до чогось іншого, крім мети. Метою ж я називаю Причину суцях, до Якої природно спрямовується все, хоча лукавий, ретельно прикривши заздрість личиною доброзичливості і обманом схиливши людину, встиг направити бажання до чого-небудь іншого з суцього, крім Причини і виробити невідання її. Знехтувавши рухом природних сил до Мети, перша людина занедужала невіданням власної Причини, визнавши за порадою змія богом те, що слово божественної заповіді повеліло вважати забороненим. І ставши, таким чином, злочинцем і не відаючи Бога, вона міцно зв'язала всю свою мислячу силу з усіма почуттями і ввела в себе складний і згубний потяг, що збуджує до пристрасті, відання чуттєвих речей і уподібнює до нерозумної тварини (Пс. 48: 13), всіляко діючи, вишукуючи і бажаючи те ж саме, що вона, і навіть перевершуючи тварин в безумстві, бо людина обміняла відповідний єству розум на те, що всупереч єству» [Максим Исповедник, прп.]. Зі сказаного видно, що весь хаос світу, його негатив і зло є наслідком промаху волі людей. Отже, Бог до цього не має прямого стосунку.

Та все-таки постає питання: якщо Бог не винен у злі, то чому допускає його? У цьому контексті виринає важлива богослов-

ська проблема, а саме: в чому полягає Промисел Божий? Як Бог любові може змиритися зі злом у світі, ніяк не міг зрозуміти герой роману Ф. Достоевського «Брати Карамазови» Іван: «Приймаю Бога прямо і просто <...>, а світу цього Божого – не приймаю» [Достоевский, 2007, с. 304]. Людину, коли вона бачить несправедливість, злість і ненависть, найчастіше турбує питання: навіщо Бог це все допускає? Отже, головне у цьому формулюванні, як на мене, не «чому?», а «навіщо?»

Для того щоб відповісти на ці питання, варто уточнити деякі принципові моменти. Оскільки ми створені Богом, то повинні розуміти, що все, що відбувається з нами, не є поза Божою волею. Якщо щось терпимо, то це має мету, і якщо щось нам видається злом, то, з погляду Бога, не завжди таким є. Наприклад, свт. Василій Великий зауважує: «Бо хоча смерть від Бога, проте ж, без сумніву, смерть не зло; хіба хто назве злом смерть грішника; бо для нього перехід звідси буває початком мук у пеклі. Але знову не Бог причина зла у пеклі, а ми самі; бо початок і корінь гріха від нас залежить, від нашої свободи. Втримавшись від зла, могли б ми не терпіти нічого важкого. Але позаяк схоплені сластолюбством у гріх; то чи можемо уявити як благовидний доказ, що ми не самі для себе зробилися винуватцями смутку?» [Василій Великий, свт.]. Якою мірою людина відділилася від життя, такою наблизилась до смерті, тому що Бог – життя, а позбавлення життя – смерть. Тому Адам сам собі приготував смерть через віддалення від Бога. Тож не Бог сотворив смерть, але ми самі накликали її на себе, Бог не перешкодив нашому руйнуванню, щоб головну хворобу, а саме відстороненість від Бога, не залишити в нас безсмертною.

Визначний богослов Христос Яннарас відзначає ключову роль свободи в історії людства: «Цей світ з його стихійними лихами, війнами, епідеміями, несправедливістю, смертю; світ, у якому лунають стогін невинних жертв і крики дітей, що катуються; світ, справді зрошений сльозами та кров'ю, – цей світ не те місце, де тріумфує справедливість. Але в очах віруючого саме тут, у світі, тріумфує людська свобода, завдяки якій люди, з Божою допомогою, крок за кроком, просуваються все далі дорогою обоження. “Бо я думаю, що теперішні тимчасові страждання нічого не варті в порівнянні з тією славою, яка відкриється в нас (про великого чоловіка військового, вам там не сумно на горі) <...>, що й саме творіння звільнене буде від рабства тління у свободу слави дітей Божих” (Рим. 8: 18, 21). Помилкою Бога було б саме обоження людини і світу без дії створеної свободи,

бо примусове обоження – щось таке ж безглузде, як і Бог, позбавлений свободи: повний абсурд і безглуздя» [Яннарас, 1992, с. 50]. Ми повинні розуміти, що є одне зло в нашому сприйнятті, а інше у своїй природі. Зло саме собою залежить від нас, коли ми його чинимо. Зокрема: розпуста, заздрість, неправда, убивства, брехня та всі інші пристрасті, які осквернюють душу, створену за образом Божим. Ще часто злом ми називаємо те, що викликає у нас біль: хвороби, рани, бідність, обмеженість, втрату рідних. Усі ці форми страждань насправді не можуть називатись злом у прямому розумінні цього слова. Вони скоріше наслідок гріха, який чинить людина.

Бог є абсолютна Любов, і головний закон у цьому світі – це любов. Тому Він шукає тільки блага для людини, як і мати бажає добра своїй дитині. Та коли дитина порушує закони природи, наприклад доторкається до гарячої плити, то мати починає лікувати, а при лікуванні опіку та під час загоєння рани не обійтись без додаткових больових відчуттів. Так і Бог, коли людина сама обирає для себе відстороненість від Нього і внаслідок цього стає вразливою до світу, шукає шляхи врозумлення, що виражаються у т. зв. випробуваннях.

Окрім особистих негараздів існують і загальні, такі як голод, посухи, дощі, катаклізми, що торкаються цілих міст і народів. Хто винен у тому, що вони відбуваються? Хтось зі святих отців сказав, що світ є продовженням нашого тіла. Тож внутрішній духовний стан людини й цілого народу неодмінно впливає і на природу. Господь же, допускаючи такі, здавалося б, негативні події, виступає лікарем. Лікар, хоч і викликає у тілі страждання, проте ми сприймаємо його як спасителя, що бореться з хворобою, а не з хворим; так і благий Бог окремими покараннями здійснює спасіння цілого. Ми не звинувачуємо лікаря в тому, що він одне в тілі ріже, інше маззю помазує, а інше зовсім віднімає, навпаки, платимо йому, тому що він зупинив хворобу в невеликій частині тіла, поки страждання не поширились на все тіло. Св. Паїсій Святогорець зауважує: «Бажаючи, щоб ми розвивали чесноти, Бог допускає хвороби, злидні тощо. Адже Бог міг би зцілити хворих і збагатити жебраків, Він міг би влаштувати всіх, але тоді ми мали б помилкове відчуття, що ми добродішні. Ми називали б себе, наприклад, милостивими, не будучи такими насправді, тоді як зараз наші чесноти видно з наших справ» [Паїсій Святогорець, прп].

Тож Промисел Божий про світ полягає насамперед у тому, щоб розкрити людині через її ж власні помилки необхідність у

наверненні до Нього. Дитина і далі буде порушувати природні закони, поки не почне довіряти, тобто вірити досвіду батьків, що цього не можна робити.

Але чому саме через страждання можна навчитися довіряти Богові? Не обов'язково, але страждання – це не вибір Бога, а вибір людини, і через цей вибір Він намагається нам допомогти. Чим більше людина розуміє, що вона мертва, навіть коли існує і нічого не болить, тим більше прагне до життя, яке є тільки в Бозі. Ми боїмось будь-якої форми страждань, бо зосереджені на собі, а не на Богові. Коли людина починає довіряти Богові, то розуміє, що коли «зовнішня наша людина і тліє, то внутрішня день у день оновлюється. Бо короткочасне легке страждання наше викликає безмірну вічну славу, коли ми дивимось не на видиме, але на невидиме: бо видиме – дочасне, а невидиме – вічне (2 Кор. 4: 16–18). Тож якщо є вічне життя, то й тимчасові страждання можуть мати сенс, як має сенс біль під час операції, бо призведе до оздоровлення. Тому треба розуміти, що ми одними і тими самими випробуваннями можемо утвердитись і у смерті, і в житті, бо Бог оживотворяє тим самим, чим і вбиває, і виправляє, тим, чим вражає, як сказано в притчі: «Ти покараєш його різкою і спасеш душу його від пекла» (Притч. 23: 14). Тому уражається плоть, щоб зцілилася душа. Як влучно зазначає митр. Калліст (Уер): «Свободу не можна просто отримати; свободи треба вчитися <...>. Свободи можна навчитися в аскезі – аскетичній дисципліні, уважному спостереженні та творчому мисленні; пізніше свободу треба мужньо і самовіддано захищати». Як зазначав Микола Бердяєв: «Свобода народжує страждання, тоді як відмова від неї їх зменшує. Свобода не є легкою, як стверджують її вороги та клевети: свобода обтяжлива; це важкий тягар». «Люди, – як дуже виразно показав Ф. Достоевський, – часто відмовляються від свободи, щоб полегшити свою долю». Відмовляючись від свободи, ми перестаємо бути справжніми людьми; а відбираючи свободу в інших, ми їх дегуманізуємо» [Калліст (Уер), митр., 2003, с. 79].

Отже, якщо дивитись відсторонено на участь Бога у світі, то можна погодитися, що страждання у будь-якій формі не мають сенсу. Але якщо є Бог, то є батько, який насамперед педагог, який не карає своїх дітей, а виховує. Бог є любов, але не сентиментальна. Він шукає користі для нас, а не солодкої смерті. «Бог покликав нас у світ любити, а не страждати, але у світі, в якому ми живемо, страждання супроводжує любов» [Антоній Сурожський, митр.].

У той же час зустріч із власними стражданнями зазвичай спонукає обурюватись на Бога і запитувати, де Він у цей час, коли так важко? Дійсно, наш стан відчуження від Бога часто призводить до того, що ми почуваємо себе покинутими, як дитина в стоматологічному кабінеті без матері, а тільки з незнайомим лікарем. Здається, що Бог не бере участі в наших стражданнях, а лише відсторонено грається зі своїм творінням. У такі моменти треба згадати євангельську оповідь про бурю на морі (Мф. 14: 22–27), коли апостоли залишились на самоті з небезпекою смерті, як у момент бурі вони бачать Христа, але не ймуть віри, вважаючи це з'явою, а Він каже їм: «Заспокойтеся! Це Я, не бійтеся!» (Мф. 14: 27). Вони не зуміли повірити, що це Ісус, бо не могли сприйняти, що Він може бути в горнилі бурі. Аналогічно думаємо й ми, що Бога немає там, де є буря життєвих страждань. Або коли Христос заснув на кормі човна, апостоли запитали: «Учителю, невже Тобі байдуже, що ми гинемо?» (Мк. 4: 38). Саме так часто ми звиваємо до Бога, коли важко. Проте, як бачимо, Господь приходить в саме серце бурі страждань, він із кожним, хто в небезпеці, і найголовніше – ми не можемо Йому докоряти, бо Христос і сьогодні носить рани від людського зла. Бог не відсторонено змусив людину шукати Його через страждання, оскільки з приходом Христа Він весь у стражданнях, що їх людина сама собі створила.

Для людини дуже важливо пам'ятати, що страждання самі собою не спасають і є негативними у своїй суті. Тут важлива позиція щодо них, як і в розбійників на хресті з Ісусом. Одному страждання стали спасінням, іншому – погибеллю. Треба побачити, що страждання мають причину і сенс через наші дії та є безумством щодо Христа, який і сьогодні розділяє їх із нами, чим дає нам можливість перемогти біль у будь-якій його формі. Це яскраво показує Ганс Урс фон Бальтазар: «Божественний той воїн, якому вдається здобути перемогу у своїй поразці. Тієї миті, коли йому завдано смертельної рани, його суперник падає на землю, бо вражений остаточно – вражений, бо бився з любов'ю і був переможений нею. Те, що любов дозволила поранити себе, саме собою вже доводить, що це любов. Ненависник уражений і усвідомлює таким чином належні йому межі: він може поводитися, як і раніше, але з усіх сторін його оточує любов, що перемагає його сили. Усе, на що він був здатний раніше – злослів'я, байдужість, зневага, уїдливій сміх, вбивче мовчання, сатанинський наклеп – усе це відтепер буде приречене на те, щоб доводити перевагу любові, яка тим

більше сліпуча, чим більше чорна ніч. Життя світу, яке колись схилилося перед смертю, схиляється перед нею все частіше і, згорбившись від безсилля, має переступити через її поріг. Але на цьому шляху життя здійснюється вже досконалим Сином, бо Він дарує силу і сенс будь-якому безсиллю. З усіх сторін ми оточені межами смерті, і ми – коли віримо, що можемо витіснити Бога за межі нашого замкнутого кола або, навпаки, втягнути Його в це коло, – доводимо тим самим лише винятковість Його любові – любові, що тримає нас у своїх нерозривних руках. Бо смерть – наша смерть – уже давно стала лише однією з шат, одним із перетворень любові» [Бальгазар, 2006, с. 26–27].

Промисел Божий, яким би незрозумілим не здавався, має одну мету – виховати в нас, Божих дітях, справжню людину. Тому все, що відбувається з людиною у житті, має причиною не самого Бога і не саму людину, а людину і Бога у співпраці. Про це говорить митр. Антоній Сурожський: «Якщо тільки ми усвідомили, що ніщо з того, що ми називаємо своїм, нам не належить, і водночас зрозуміємо, що це нам дано Богом і людьми, навколо нас починає оселятися Боже Царство. Наш сусід, наш ближній уже не чужий; він – вісник від Бога, він може обдарувати нас добрим словом, посмішкою, шматком хліба, житлом, підтримати рукою або підтримати духом своїм. Якщо ми були б справді уважні до того, що відбувається в житті, ми з усього могли б зібрати, як бджола збирає мед, подяку. Подяка за кожен рух, за дихання вільне, за небо відкрите, за всі людські стосунки... І тоді життя робилося б усе багатшим і багатшим, у міру того, як ми ніби бідніли б усе більше і більше. Тому коли людина більше нічого не має, і вона усвідомлює, що все в житті – милість і любов, вона вже увійшла до Царства Божого» [Антоній Сурожський, митр., 1994, с. 153].

Наостанок варто зауважити ще один важливий момент, що стосується того, чому ж все-таки Бог не створив людину такою, щоб вона не могла чинити страшні звірства, які ми іноді спостерігаємо. Причина цього криється знову в любові. Ми, коли виховуємо свою дитину, зазвичай всіляко стараємося розвивати її, давати освіту і всебічний розвиток, щоб вона була повноцінною особистістю; і в той же час ми розуміємо, що коли вона розвиватиметься, то не уникне і помилок, іноді й важких. Та чи готові ми залишити свою дитину на рівні тварини тільки для того, щоб вона не помилялась, а просто примітивно жила? Звичайно, ні. Так і Господь іде на ризик нашої свободи, щоб дати можливість нам вирости у повноті до справжньої свобо-

ди у Христі, які б жахливі помилки ми не робили. Як зазначає Х. Яннарас: «Суспільна етика Церкви спрямована зробити можливим життя у безмежному просторі свободи особистості, свободи, чия екзистенційна реалізація здійснюється лише в єднанні. Цей єдиний, унікальний критерій етосу Церкви означає найрадикальніше, революційне подолання конвенційних норм моральної поведінки: він означає динамічну індетермінованість життя, звільненого від рабства об'єктивності та індивідуалізму. Проте реалізація цього критерію стає можливою лише в межах організованого співжиття, здатного протистояти тиранії, несправедливості та насильству, досягати свободи і справжньої єдності. Навіть якщо повстання проти тиранії та гноблення становить результат самовідданого й екстремального ризику, покликаного любов'ю, воно все одно є акт свободи та єднання. Правда і кривда, добро і зло щоразу можуть бути визначені лише мірою реалізації свободи, що є жертвним самоподоланням і боротьбою за єднання» [Яннарас, 2003, с.].

Важливо не забувати, що наявність зла у світі це виклик не тільки Богові, а й кожному з нас «тому ми покликані не пристосовуватись до прагматичних потреб світу, а натомість постійно боротися зі злом, яким би непереможним воно часом не здавалося, й досягати любові й справедливості, що їх Бог вимагає від Своїх створінь, якими б непрактичними вони іноді не виглядали. На шляху до богоспількування покликання людства полягає не просто в тому, щоб приймати цей світ, а радше в тому, щоб благословляти, підносити й преображувати його, щоб його внутрішня благість могла проявитись навіть посеред його гріхопадіння. Це особлива мета людського життя, первосвященницьке покликання істот, наділених розумною свободою й совістю. Ми, звичайно, знаємо, що цей труд преображення так і не буде завершений у цьому житті і що він може досягти своєї повноти лише в Царстві Божому» [За життя світу].

Бог шукає способу напоумити нас навіть через пекло, яке може обрати людина, що забула Бога. «Вірую в порядок, і в сенс життя, – в якомусь піднесенні вигукує Іван, – вірую в вічну гармонію, в якій ми всі зіллємося, вірую в слово, до якого прагне всесвіт <...>. Я переконаний, як немовля, що страждання заживуть і зглядяться, що весь образливий комізм людських протиріч зникне, як жалюгідний міраж <...>, що нарешті у світовому фіналі, в момент вічної гармонії з'явиться Хтось настільки дорогоцінний, що вистачить Його на всі серця, на втамування всіх обурень, на спокутування всіх злодійств...»

[Достоевский, 2007, с. 305]. Саме така надія має давати нам поштовх до довіри Богові.

Висновки. Оскільки ми створені Богом, то повинні розуміти, що все, що відбувається з нами, не є поза волею Божою. Якщо щось терпимо, то це має мету, і якщо нам щось здається злом, то з погляду Бога, таким не завжди є.

Страждання – це не вибір Бога, а вибір людини, і через цей вибір Він намагається нам допомогти. Чим більше людина розуміє, що є мертвою, навіть коли існує і нічого не болить, тим більше прагне до життя, яке є тільки в Бозі. Ми боїмося будь-якої форми страждань, бо зосередженні на собі, а не на Богові. Коли людина починає довіряти Богу, то розуміє, що коли «зовнішня наша людина і тліє, то внутрішня день у день оновлюється. Бо короткочасне легке страждання наше викликає безмірну вічну славу, коли ми дивимось не на видиме, але на невидиме: бо видиме – дочасне, а невидиме – вічне (2 Кор. 4: 16–18).

Бог є любов, але не сентиментальна. Він шукає для нас користі, а не солодкої смерті.

Як бачимо, Господь приходить у саме серце бурі страждань, Він з кожним, хто в небезпеці, і найголовніше – ми не можемо Йому докоряти, бо Христос і сьогодні носить рани від людського зла. Бог не відсторонено змусив людину шукати Його через страждання, бо з приходом Христа він весь у стражданнях, що їх людина сама собі створила.

Промисел Божий, яким би незрозумілим не здавався, має одну мету – виховати в нас, його дітях, справжню людину. Тому все, що відбувається з людиною в житті, має причиною не самого Бога і не саму людину, а людину і Бога у співпраці.

1. Антоній Сурожський, митр. Любовь всепобеждающая. URL: <https://predanie.ru/book/70587-lyubov-vsepobezhdayuschaya/>

2. Антоній Сурожський, митр. О благодарности. Антоний, митрополит Сурожский. Любовь всепобеждающая: проповеди, произнесенные в России. Санкт-Петербург: Сатисъ, 1994. С. 149–156.

3. Бальтазар Х. У. Сердце мира. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2006. 152 с.

4. Василий Великий, свт. Творения: в 4 т., Т. 4. О том, что Бог не виновник зла. Беседа 9. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Vasilij_Velikij/Besedi/9

5. Григорий Нисский, свт. О блаженствах. Слово 1. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Grigorij_Nisskij/o-blazhenstvakh/

6. Достоевский Ф. Братья Карамазовы: Роман: В 2 т. Т. 1. Москва: ТЕРРА – Книжный клуб, 2007. 615 с.

7. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви. URL: https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoj-cerkvi_n103522

8. Иоанн Лествичник, прп. Лествица, 4. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Lestvichnik/lestvitsa-ili-skrizhali-dukhovnye/9

9. Калліст (Уер), єп. Внутрішнє Царство. Київ: Дух і Літера, 2003. 256 с.
 10. Карашев А. Отношение христиан первых трех веков к военной службе. Рязань, 1914. 91, [1] с.
 11. Максим Исповедник, прп. Вопросы и ответы к Фалассию. О затруднительных местах Св. Писания. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Maksim_Ispovednik/Voprosotvety_k_falassiyu/
 12. Паїсій Святогорець, прп. СЛОВА. ТОМ IV. Сімейне життя. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Eznepidis_Arsenius/Simeine_zhyttia_T4.doc
 13. Яннарас Х. Вера Церкви: Введение в православное богословие. Пер. с новогреч. Г. В. Вдовиной; под ред. А. И. Кырлежева. Москва: Центр по изучению религий, 1992. 232 с.
 14. Яннарас Х. Свобода етосу. Пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2003. 268 с.
-
1. Antonii Surozhskii, mitr. Liubov vsepobezhdaiushchaia. URL: <https://predanie.ru/book/70587-lyubov-vsepobezhdayuschaya/>
 2. Antonii Surozhskii, mitr. O blahodarnosty. Antonii, mitropolit Surozhskii. Liubov vsepobezhdaiushchaia: propovedi, proiznesennye v Rossii. Sankt-Peterburh: Satis, 1994. S. 149–156.
 3. Baltazar X. U. Serdtse mira. Moskva: Institut filosofii, teolohii i istorii sv. Fomy, 2006. 152 s.
 4. Vasilii Velikii, svt. Tvoreniia: v 4 t., T. 4. O tom, chto Boh ne vinovnik zla. Beseda 9. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Vasilij_Velikij/Besedi/9
 5. Hrihorii Nisskii, svt. O blazhenstvakh. Slovo 1. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Grigorij_Nisskij/o-blazhenstvakh/
 6. Dostoevskii F. Bratia Karamazovy: Roman: V 2 t. T. 1. Moskva: TERRA – Knizhnyi klub, 2007. 615 s.
 7. Za zhyttia svitu. Na shliakhu do sotsialnoho etosu Pravoslavnoi Tserkvy. URL: https://risu.ua/za-zhyttia-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoi-cerkvi_n103522
 8. Ioann Lestvichnik, prp. Lestvitsa, 4. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Lestvichnik/lestvitsa-ili-skrizhali-dukhovnye/9
 9. Kallist (Uer), iep. Vnutrishnie Tsarstvo. Kyiv: Dukh i Litera, 2003. 256 s.
 10. Karashev A. Otnoshenie khristian pervykh trekh vekov k voennoi sluzhbe. Riazan, 1914. 91, [1] s.
 11. Maksim Ispovednik, prp. Voprosy i otvety k Falassiiu. O zatrudnitelnykh mestakh Sv. Pisaniia. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Maksim_Ispovednik/Voprosotvety_k_falassiyu/
 12. Paisii Sviatohorets, prp. SLOVA. ТОМ IV. Simeine zhyttia. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Eznepidis_Arsenius/Simeine_zhyttia_T4.doc
 13. Iannaras Kh. Vera Tserkvi: Vvedenie v pravoslavnoe bohoslovie. Per. s novohrech. H. V. Vdovinoi; pod red. A. I. Kyrlezheva. Moskva: Tsentr po izucheniiu relihii, 1992. 232 s.
 14. Iannaras Kh. Svoboda etosu. Per. z anhl. Kyiv: Dukh i litera, 2003. 268 s.